

8. Кальвин, Ж. Наставление в христианской вере / Ж. Кальвин. – М: Российский Государственный гуманитарный университет, 1997. – 578 с.

9. Мартос, А. Беларусь в исторической государственной и церковной жизни / А. Мартос. – Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2000. – 347 с.

10. Подокшин, С. А. Франциск Скорина / С. А. Подокшин. – М.: Мысль, 1981. – 215 с.

11. Россолов, М. М. Франциск Скорина / М. М. Рассолов. – М.: Терра – книжный клуб, 2007. – 415 с.

УДК 811.161.3:42:821.161.3:808*Ф. Скарына”14/16”

А. А. Станкевіч

ПРАДМОВЫ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ ДА ПЕРАКЛАДАЎ БІБЛІ ЯК УЗОР АРАТАРСКАГА МАЙСТЭРСТВА

У артыкуле аналізуюцца прадмовы Францыска Скарыны да перакладзеных і выдадзеных ім біблейскіх кніг як узор аратарскага майстэрства старабеларускага перыяду, апісваюцца рытарычныя прыёмы і сістэма элакуцыйных лексіка-семантычных і сінтаксічных сродкаў, якія перакладчык выкарыстоўвае для павышэння эфектыўнасці ўздзеяння на чытача, умацнення красамоўнасці аповеду і павелічэння выяўленчай выразнасці аўтарскага слова.

Выдатны асветнік і культурны дзеяч, перакладчык і пісьменнік, беларускі першадрукар і вучоны, Франциск Скарына цудоўна валодаў асноўнымі прыёмамі красамоўства, быў добра знаёмы з традыцыямі класічнай рыторыкі, па-майстэрску выкарыстоўваў іх у прадмовах, падрыхтаваных да перакладзеных і выдадзеных ім біблейскіх кніг. Гэта дае падставу, як адзначае А. М. Булыка, аднесці прадмовы Ф. Скарыны да рытарычнай прозы старабеларускага перыяду [1, с. 27].

Усведамляючы вялікую адказнасць сваёй працы, у прадмовах да біблейскіх кніг Ф. Скарына актыўна выкарыстоўвае фактар адрасата, рэалізуючы рытарычны закон гарманічнага дыялогу, – эмацыянальна і ўзрушана звяртаецца да чытачоў, якім ён адрасуе сваю працу, з вялікай павагай, добразычлівасцю і шчырасцю красамоўна пераконваючы іх у неабходнасці вартасці, маральна-этычным і філасофскім значэнні перакладзеных ім кніг. Скарына па-майстэрску, паслядоўна і да месца выкарыстоўвае ў сваіх творах сістэму моўных элакуцыйных сродкаў, якія садзейнічаюць красамоўнаму выкладу зместу, – лексічныя, лексіка-семантычныя і сінтаксічныя сродкі выяўленчай выразнасці.

Аналізуючы мову прадмоў, у першую чаргу неабходна адзначыць мэтанакіраванасць выкарыстання Скарынам разнастайных моўных сродкаў умацнення выразнасці выкладу зместу. Так, паколькі ў прадмовах да выдадзеных ім кніг Скарына, як правіла, анатуе іх змест, ён актыўна выкарыстоўвае прыём ампліфікацыі, пабудаванай на выкарыстанні аднародных членаў сказа, якая ўключае пералічэнне апісваемых падзей, з’яў, паняццяў, уласцівасцей, стварае цэласнае ўяўленне аб прадмеце размовы: *В ней [притчи Соломоновой – А.С.] воистину ест дух разумности святой, единый, различный, смысленый, скромный, вымовный, движющийся, непоскверненный, истинный, сладкий, чистый, стальной, добротливый, и всякую иную имеющий в себе добрую цноту* [2, с. 20].

Ампліфікацыя як фігура паўтору, акрамя таго, садзейнічае стварэнню напружанасці выкладу, хуткасці, імклівасці, сцісласці і лаканічнасці выражэння думкі, паглыбленню зместу, павелічэнню эмацыянальнай афарбоўкі і ўзмацненню выразнасці выказвання. Ампліфікацыйныя рады ў прадмовах Ф. Скарыны надзвычай аб’ёмныя: яны налічваюць ад 7: *Ту ест о первоепископех, о перводиаконех, о первомученикох,*

о первоучителях, о первосветителях, о первочудотворцах и о всех иных веры Христовой размножителях [2, с. 120] да 27 кампанентаў: сия книга велми потребна, все бо в ней о церковной науце и о нравах добрых пишет. Наболей о мудрости, о страху господнем, о слове божием, о справедливости, о вере, о любви, о надежи, о чистоте, о службе божией, о долготерпении, о смирении, о милостыни, о крепости, о трезвости, о мерности, о почтливости, о щедроте, о тихости, о друголюбии, о науце закона божия, о послушании родителей своих, о справовании самого себе, о товаристве добром и злом, о похвале мужей святых, о славе царей праведных, о достоинстве пророков божиих и о наших различных многих добрых обычаех и нравах, яко же чтучи в ней найдеши [2, с. 24].

Ампліфікацыя ў прадмовах Ф. Скарыны часта спалучаецца з шматпрыназоўнікаваасцю, якая дапамагае выдзеліць кожны з элементаў пералічэння, адасобіць яго ад іншых, засяродзіць на ім увагу: *Пишет же в них царь Соломон о мудрости, о страху господнем, о службе божией, о науце, о карании злых нравов и о научении цнот и добрых обычаев, о хитростях женских, о царех добрых и о злых, о справедливости, о суждех, ..*[2, с. 21]; *.. Пребывати же велить [святый апостол Павел – А.С.] во святости, во чистоте, во любви, во делании руками своими* [2, с. 144].

Узмацняе эфект выдзялення элементаў пералічэння ў ампліфікацыйным радзе спалучэнне шматпрыназоўнікаваасці са шматзлучнікаваасцю: *И тако вся кига сия пишет, наиболее о беззаконии, и о гресех людей Израилевых, и о работе их царем чуждим, и о великом милосердии божием* [2, с. 115–116]; *И к тому, яко ся имамы заховати ко братіи своей, яко к родителем, яко ко старейшим, яко ко младшим, яко ко немощным, яко ко иноверком и яко ко всякому человеку* [2, с. 120]; *Шестое видение о четырех зверех дивных, и о прирожении судьи, и о книгах розгибаемых, и о сыну человеческом, приходящем на облацех* [2, с. 104].

У радках сваіх прадмоў у складзе ампліфікацыі Скарына ўмела чаргуе шматпрыназоўнікаваасць і шматзлучнікаваасць, ствараючы парны полісіндэтон, што садзейнічае, акрамя лагічнага выдзялення злучаных кампанентаў рада аднародных членаў сказа, суразмернасці сінтаксічнай структуры і рытмізацыі маўлення: *.. навчаеть их .. жити во повелених божих, отдаляющихся от нечистоты и от блуда, от лихоимства и от празднования* [2, с. 144].

Полісіндэтон і шматпрыназоўнікаваасць выдзяляюць кожны аднародны член, падкрэсліваючы яго ролю, і ў той жа час ствараюць адзінства пералічэння, тым самым узмацняючы выразнасць і эмацыянальнасць выказвання.

Аналагічную структурна-семантычную і тэкстаўтваральную ролю ў прадмовах адыгрывае анафара. Актыўнае выкарыстанне анафары дазваляе аўтару падкрэсліць каштоўнасць зместу перакладзеных кніг, разнастайнасць інфармацыі, выкладзенай у іх. У сувязі з гэтым анафаруецца ў прадмовах найчасцей акалічнасны дэтэрмінант: *В сей книзе вси законы и права .. В сей книзе вси лекарства душевные .. Ту навченне философии добронравное .. Ту справа всякого собрания людского .. Ту научение седми наук* [2, с. 62]; *Ту знайдеш о церковной службе .. Ту знайдеш о церковной науце .. Ту знайдеш о церковной единоте ..* [2, с. 120]; *Там ест наука всякое правды. Там мудрость и разум совершеный. Там ест милость и друголюбство..* [2, с. 154].

Анафара не толькі садзейнічае лагічнаму выдзяленню, падкрэсліванню сэнсу паўторанага слова, але і спрыяе структурна-семантычнай арганізацыі тэксту, яго цэласнасці і звязнасці. Ствараючы пэўны паралелізм сказаў, анафара садзейнічае ўпарадкаванню слоўнай пабудовы тэксту, лагічнаму, паслядоўнаму разгортванню думкі і ўзмацненню яго эмацыянальнага гучання.

Жадаючы падкрэсліць важнасць апісваемых з'яў, Скарына часта выкарыстоўвае інверсію, якая лагічна выдзяляе, сэнсава ўзмацняе характарыстыку асоб, прадметаў і з'яў, надае аповеду ўзвышанае гучанне. Інверсуецца найчасцей азначэнне: *.. не только*

докторове, а люди вченые в них разумеють, но всякий человек простой и посполитый .. может поразуметь, что ест потребно к душевному спасению его [2, с. 61]; И тако младенцем и людем простым ест наука, ..и людем мудрым подивление [2, с. 62].

Імкненне да экспрэсіўнасці выкладу, павышэння выяўленча-выразнага патэнцыялу аўтарскага слова каментарнай часткі прадмоў абумовіла актыўнае выкарыстанне Скарынам антытэзы, якая стварае кантраснае апісанне, забяспечвае структурна-сэнсавае адзінства тэксту і павышае яго ўздзеянне на чытача. У антанімічныя апазіцыі Скарына ўключае найчасцей прыметнікі, якія абазначаюць супрацьлеглыя ўласцівасці, якасці і адзнакі асоб, прадметаў, з'яў: *Притчи пак и приповести премудрых учителей добрых обычаев младых и старых наставляють* [2, с. 153]; *В сей малой книзе, рекомой Руф, о великой речи пишет* [2, с. 99]; сустракаюцца і назоўнікі: *В сей книзе всее прироженое мудрости зачало и конец* [2, с. 62].

Даволі разнастайная ў Скарыны антытэза і па сваёй структуры. Яна можа быць простаай, складацца з адной апазіцыі: *Егда грешимо пред лицом божиим, укрепляются врази наши душевные, яко суть диаволы, .. и телесныи, яко суть поганы* [2, с. 116]; разгорнутай, у якую ў адным кантэксце ў паралельныя антанімічныя пары ўключаюцца лексічныя адзінкі рознай часцінамоўнай прыналежнасці (прыметнікі і назоўнікі): *В сих книгах открыл ест нам бог великие тайны .. чего ради господь Бог на добрых и на праведных допускает беды и немощи, а злым и несправедливым даеть щастье и здравие ; теже о бедном и горком животе людском на сем свете и о конци добрых и злых* [2, с. 13]; ланцужковай, што змяшчае паслядоўны рад антанімічных карэляцый: *Пожиточны же суть сие книги чест всякому человеку, мудрому и безумному, богатому и вбогому, младому и старому* [2, с. 20].

Наглядна-вобразнай канкрэтызацыі маўлення ў прадмовах садзейнічаюць параўнанні і алегорыі, якімі суправаджае Скарына апісанне адцягненых з'яў і паняццяў. Параўнанні ў прадмовах Скарыны, як правіла, прыдзеяслоўныя, паводле структуры – злучнікавыя: *Яко бо злато искушается огнем, тако и святии божии терпением* [2, с. 11]; *Затым, яко добрый строитель, Гудей утешаеть* [2, с. 128]; .. *пишет, яко ласковый отець* [2, с. 131].

Актыўна выкарыстоўвае Скарына прыём нанізвання параўнанняў, які дазваляе стварыць аб'ёмную, рознабаковую вобразную характарыстыку апісваемых падзей і з'яў, канкрэтызаваць, выдзеліць і падкрэсліць пэўныя дзеянні і факты: *Ест бо в сих притчах сокрита мудрость, якобы мощь в драгом камени, и яко злато в земли, и ядро у вореху* [2, с. 20]; *Яко любовник ко любой своей, или яко жених к невесте своей, тако и Христос ко церкви своей сииде, вгнегда воплощение принял ест ис пречистое девици, матери своея Марии* [2, с. 31].

Мастацка-вобразнай аналогіі апісання садзейнічае таксама алегорыя, якую нярэдка выкарыстоўвае Скарына: *Яко река дивная мелка, по ней же агнецъ брести может, а глубока – слон убо пливаеть мусить* [2, с. 62]; *Псалом ест щит против бесовским ноцъным мечтанием и сътрахом .. Псалом ест всея церкви единый глас, свята украшаеть ..* [2, с. 154].

Алегорыя, як і іншыя сродкі выяўленчай выразнасці, таксама можа быць у Скарыны разгорнутай і ўключаць некалькі аналогій паміж абстрактным паняццем і канкрэтным прадметам, што ўзбагачае, паглыбляе іншасказальны вобраз гэтага паняцця і канкрэтызуе яго змест: .. *понеже от прирожения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя, птицы, летающие по воздуху, ведают гнезда своя, рыбы, плавающие по морю и в реках, чувють виры своя, пчелы и тым подобная бороняють ульев своих. Тако ж и люди, игде зродилися и ускормлены суть по Бозе, к тому месту великую ласку имають* [2, с. 60].

Ажыўляе аповед выкарыстанне ў прадмовах пытална-адказнай формы выкладу, якая, акрамя таго, дазваляе выклікаць і ўзмацніць увагу чытача да апісваемых падзей:

И что есть, чего в псалмах не найдешь? Нест ли там величества божия и хвалы его? – .. Там есть справедливость, там есть чистота, душевная и телесная. Там есть наука всякое правды. Там мудрость и разум doskonały .. Там многих сокрытых божьих таин возъявление. Все тые речи, якобы у великом сокровищи, в сей малой псалтыри найдешь [2, с. 10–11].

Рытарычнае майстэрства Ф. Скарыны праяўляецца і ў выключна разнастайнай, надзвычай багатай па форме і глыбокай па змесце індывідуальна-аўтарскай манеры выражэння думкі: *Хочеш ли умети граматуку .. знайдеш в зуполной Бивлии.. Пакли ти ся любить разумети лоику .. чти книгу светого Иова .. Аще ли же помыслиши умети риторику .. чти книги Саломоновы. Восхоцеш ли пак учитися музики.. по всей книзе сей знайдеш. Любо ли ти есть умети арифметику .. книги Моисеевы часто чти. Пакли же имаши пред очима науку геометрию .. чти книгу Исуса Наувина. Естьли астрономии или звездочети – найдеш на початку книги сее і г. д. [2, с. 62–63].*

Такім чынам, аналіз прадмоў пацвярджае, што Ф. Скарына цудоўна валодаў тэорыяй і практыкай аратарскага майстэрства, прытрымліваўся традыцый класічнай рыторыкі, быў добра знаёмы з яе рытарычнымі канонамі, умела прыстасоўваў іх да сваёй літаратурнай творчасці і па-майстэрску выкарыстоўваў сістэму элакуцыйных прыёмаў красамоўнага выражэння зместу.

Спіс выкарыстанай літаратуры і крыніц

1. Булыка, А. М. Красамоўства ў Беларусі. Хрэстаматыя / А. М. Булыка, Л. М. Мінакова, А. А. Станкевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 2002. – 181 с.
2. Скарына, Ф. Прадмовы і пасляслоўі / Ф. Скарына. – Мінск: “Навука і тэхніка”, 1969. – 240 с.

УДК 821.161.3:929*Ф.Скарына

І. Ф. Штэйнер

ФРАНЦЫСК СКАРЫНА І БЕЛАРУСКАЯ ЛІТАРАТУРА: ПРАБЛЕМЫ І ПЕРСПЕКТЫВЫ

Аналізуюцца асноўныя аспекты складанай і шматстайнай праблемы “Францыск Скарына і беларуская літаратура”. Паказана роля прадмоў і пасляслоўяў першадрукара ў станаўленні старажытнай беларускай літаратуры, зараджэння нацыянальнай паэзіі, аналізуюцца прынцыпы стварэння мастацкага вобраза вялікага асветніка на сучасным этапе.

Падобную анталагічную праблему нельга аналізаваць лінейна: яна шматаспектная, таму і падраздзяляецца на шэраг састаўных частак. Першая, па значнасці і актуальнасці, праблема спадчыны, яе захаванасці і актуалізацыі. На жаль, спадчына для нас часцей за ўсё музейны артэфакт, нешта віртуальнае. Каб яна ажыла, ёй неабходна знаходзіцца не толькі ў мінулым, але і быць пастаянна гатовай для ўзаемадзеяння з наступнымі пакаленнямі: *яна мусіць знаходзіцца не толькі там, але і тут, не толькі ў гарызантальным пласце сваёй гістарычнай эпохі, але і ў вертыкалі пастаяннага дыялогу з наступнасцю [1, с. 7].* Гэты дыялог надзвычай шматстайны і шматаспектны, без яго ўсе памкненні ажывіць спадчыну ўспрымаюцца марнымі.

Кожны, хто набліжаецца да яе спадчыны, уражваецца супярэчліва-ўзрушаным адкрысцем: мы адначасова надзвычай бедныя і, як гэта ні парадаксальна, багатыя. Бедныя таму, што забыліся пра залатаносныя пласты айчыннай культуры, пакінулі іх толькі даследчыкам старадаўняй культуры, якія не могуць падзяліцца радасцю